

George-Louis Leclerc Buffon i jego wpływ na badania przyrodnicze w Polsce

Piotr Daszkiewicz*, Radosław Tarkowski**

P. Daszkiewicz R. Tarkowski

W 2007 r. upływie 300 rocznica urodzin Georga-Louisa Leclerc Buffona (1707–1788), wielkiego francuskiego przyrodnika, zarządcy królewskiego *Jardin des Plantes*. We Francji oraz w innych krajach jest przygotowywanych wiele imprez z związanych z tą rocznicą. Buffon jest uznawany za jednego z najważniejszych uczonych przyrodników XVIII w., jak i za jednego z najwybitniejszych myślicieli i pisarzy francuskiego Oświecenia. Kierowany przez niego *Jardin des Plantes* stał się i pozostaje po dzień dzisiejszy (jako *Muséum national d'Histoire naturelle*) jedną z najważniejszych instytucji naukowych Europy.

Celem artykułu jest przypomnienie sylwetki Georga-Louisa Leclerc Buffona oraz pokazanie wpływu tego uczonego na badania przyrodnicze prowadzone w Polsce w XVIII w. Autorzy pragnęli również podkreślić celowość przeprowadzenia badań związanych z Bufonem oraz Staszicem. Ojciec polskiej geologii przetłumaczył na język polski *Epoki natury* — jedno z największych dzieł Buffona.

Życie i dzieło Buffona

George-Louis Leclerc przyszedł na świat w Montbard w Burgundii w 1707 r. Jego ojciec, właściciel ruin zamku książąt burgundzkich, zasiadał w lokalnym parlamencie w Dijon. Dzięki stosunkom ojca, młody George-Louis dostał się do l'Académie de Dijon, jednego z najaktywniejszych naukowych i intelektualnych ośrodków XVIII-wiecznej Francji. Już w dzieciństwie, przyszły uczonej, pasjonował się nauką, a zwłaszcza matematyką. Pragnął niewątpliwie zerwać także z rodzinną, urzędniczą tradycją. Zgodnie z życzeniem ojca ukończył jednak w 1726 r., studia prawnicze, nigdy nie praktykując tego zawodu. Za zgodą i dzięki pomocy finansowej rodziny, zapisał się następnie na studia medyczne w Angers. W tamtym okresie nie istniały jeszcze wyspecjalizowane studia przyrodnicze, szkoły medyczne były więc praktycznie jedynymi uczelniami na których nauczano podstaw botaniki i zoologii. W 1732 r., po wielomiesięcznej podróży po Włoszech, młody Buffon przybywa do Paryża. W wieku 25 lat odwiedza liczne instytucje naukowe stolicy Francji i spotyka wielu uczonych, wśród nich członków Akademii Nauk. Świadom, że dla rozwoju kariery naukowej niezbędne jest uzyskanie członkostwa tej instytucji, napisał rozprawę z zakresu rachunku prawdopodobieństwa. Rozprawa wzbudziła zainteresowanie związanych z Akademią uczonych i na jej podstawie w wie-

ku 27 lat, w 1734 r. Buffon został wybrany członkiem Królewskiej Akademii Nauk.

Rozległe dobra rodzinne były doskonałym terenem badawczym dla leśnictwa. To właśnie tam Buffon prowadził pionierskie badania leśne ważne nie tylko dla gospodarki francuskiej, ale i dla marynarki. Produkcja i jakość drewna okrętowego były bowiem w XVIII-wiecznej Francji zagadnieniami o szczególnym znaczeniu strategicznym. Przemierzając rodzinne lasy, Buffon obserwuje zwierzęta, wtedy zapewne także nabiera szczególnego zamiłowania dla zoologii. Zainteresowanie młodego uczonego są więc nawet jak na XVIII w. bardzo szerokie: od fizjologii roślin poprzez botanikę, agronomię, leśnictwo, zoologię, mineralogię, geologię aż po matematykę.

W 1739 r. Buffon przedstawił Akademii Nauk dwie prace prezentujące wyniki badań leśnych. Prace te spotkały się z dużym zainteresowaniem, a młodego uczonego przyjęto do sekcji botanicznej Akademii. W lipcu tego samego roku powierzono mu stanowisko intendenta paryskiego *Jardin des Plantes*. To właśnie dzięki Buffonowi królewski ogród i jego zbiory przekształciły się w jedną z najważniejszych instytucji naukowych XVIII-wiecznej Francji. Posiadające jedną z najbogatszych kolekcji naukowych, stały się miejscem do którego „pielgrzymowali” przyrodnicy z całej Europy, także z Rzeczypospolitej.

Uczony ten okazał się nie tylko doskonałym badaczem przyrody, zarządcą kolekcji przyrodniczych, ale i znakomitym organizatorem badań naukowych. W 1749 r. ukazał się pierwszy tom *Histoire Naturelle* jego autorstwa. Za życia Buffona wydano 36 tomów tego, najważniejszego, encyklopedycznego dzieła w dziedzinie nauk przyrodniczych XVIII-wiecznej Europy. Buffon przedstawił w nim koncepcję pochodzenia układu słonecznego, początków Ziemi, zawarł opis dawnej i współczesnej fauny i flory, a także syntezę ówczesnej wiedzy geologicznej. Samemu omówieniu znanych wówczas minerałów poświęconych jest pięć tomów *Histoire Naturelle*. Ta wielotomowa encyklopedia przyrodnicza została napisana znakomitym stylem. Historycy są zgodni uznając ją nie tylko za jedno z najważniejszych dzieł historii nauk przyrodniczych, ale także za prawdziwy pomnik literatury języka francuskiego.

Jednak dzieło Buffona spotkało się z bardzo ostrą krytyką. Niewątpliwie jego nawet bardzo śmiałe, jak na XVIII w., koncepcje zawierały wiele błędów. Brakowało w niej uwzględnienia roli katastrof w historii geologicznej Ziemi. Tłumaczenie pochodzenia planet przez zderzenie Słońca i komet i wiele stwierdzeń czysto spekulatywnych sprawiły, że liczni uczeni odnosili się do pracy Buffona bardzo krytycznie. Do najważniejszych przeciwników Buffona i jego *Historii Naturalnej* należał jeden z najważniejszych francuskich uczonych René-Antoine Reamur (1683–1757). Dyskusji między uczonymi nie ułatwiał niewątpliwie dość trudny charakter Buffona. Niechęć jaką darzył, m.in. Karola Linneusza (1707–1778), przyczyniła się do tego, że nowoczesna systematyka zoologiczna i botaniczna opracowana przez tego uczonego, przyjęła się we Francji ze znacznym opóźnieniem w stosunku do innych europejskich krajów. Praca Buffona była także krytykowana przez kręgi kościelne, widzące w jego

*Muséum national d'Histoire naturelle, USM 308 — Service du Patrimoine Naturel, 61, rue Buffon, 75005 Paris; piotrdas@mnhn.fr

**Instytut Geografii Akademii Pedagogicznej w Krakowie, ul. Podchorążych 2, 30-084 Kraków; tarkowski@min-pan.krakow.pl

Ryc. 1. Portret Georga-Louisa Leclerc Buffona (www.bnf.fr)

koncepcjach geologicznych zamach na biblijną wizję stworzenia świata. Buffon polemizował także z Voltairem (1694–1778), bardzo dowcipnie wyśmiewając poglądy tego filozofa na temat pochodzenia skamieniałości. Voltaire uporczywie bowiem twierdził, że skamieniałości zwierząt morskich odnajdywane w górach są ...resztkami posiłków piel-

grzymów. Polemiści Buffona byli zatem bardzo liczni, a jego praca krytykowana z bardzo różnych pozycji. Jednak szacunek i przyjaźń jaką darzył Buffona, król Ludwik XV skutecznie chroniła go przed przeciwnikami.

W 1788 r. zdrowie Buffona gwałtownie się pogorszyło. Ostatnie lata swojego życia spędzał pomiędzy Monbard, a paryskimi instytucjami naukowymi: Jardin des Plantes, Akademią Nauk, Académie Française, do końca intensywnie pracując. Zmarł 15 kwietnia w wyniku choroby nerek.

Związki Buffona z Polską

Polska w pracach Buffona. W XVIII w., jak to zauważył Jean Étienne Guettard (1715–1786), jeden z najbardziej znanych francuskich geologów, odkrywca wulkanów w Owernii, który spędził w Rzeczypospolitej dwa lata, Polska była „największym królestwem Europy”, a zarazem obszarem bardzo zróżnicowanym pod względem przyrodniczym. Nic więc dziwnego, że nasz kraj pojawia się wielokrotnie w dziełach Buffona. Opis żubrów żyjących przecież już tylko w lasach Rzeczypospolitej, wspomnienie ostatnich turów, opisy litewskich niedźwiedzi i szczegółowe sprawozdanie z kopalni Wieliczki, sporządzone na podstawie relacji J.-E. Guettarda (1764a, b), czy też liczne cytaty z opisu polskiej przyrody Gabriela Rzączyńskiego (1721), zamieszczone w *Historia naturalis curiosa regni Poloniae*, to tylko niektóre polskie elementy *Histoire Naturelle* (1749–1767).

Związki Buffona z Rzeczypospolitą nie ograniczały się oczywiście jedynie do opisu niektórych zwierząt, czy minerałów jako pochodzących z naszego kraju. W drugiej połowie XVIII w. *Jardin des Plantes* pełnił rolę ważnego ośrodka akademickiego. Wraz z Collège de France (nazywanym wówczas Collège du Roi) prowadzono tutaj nauczanie dostępne dla wszystkich, bezpłatne, prowadzone przez najlepszych francuskich uczonych i przedstawiające naj-

nowsze osiągnięcia nauki. *Jardin des Plantes* był prawdziwą kuźnią talentów w naukach przyrodniczych dla całej Europy. Nic dziwnego, że przybywali tutaj studenci z całego kontynentu. Wśród uczniów francuskiego uczonego znajdowali się także Polacy m.in. wspominający bliską znajomość z Buffonem, Stanisław Staszic (1755–1826). To właśnie znajomość z Buffonem i lektura jego dzieł,

←

Ryc. 2. Widok pracowni G.-L. L. Buffona i wieży w Mondbard (Burgundia); (www.bnf.fr)

skłoniła Staszica zajęcia się geologią. Zaowocowało to wydaniem jednej z najważniejszych jego prac *O ziemi-rodztwie Karpatów* (Staszic 1815).

Buffon, a dar Stanisława Augusta Poniatowskiego dla gabinetu przyrodniczego króla Francji

O ogromnym znaczeniu *Jardin des Plantes* dla europejskiej nauki decydowała nie tylko jakość prowadzonych w tej instytucji badań i dyskusji naukowych, ale i poziom organizowanego nauczania. Właśnie w XVIII w. zbiory zoologiczne, botaniczne, geologiczne i mineralogiczne króla Francji stały się największą kolekcją przyrodniczą na świecie. Zakupy, wyprawy naukowe, dary nieustannie wzbogacały zarządzane przez Buffona zbiory. Pragnąc posiadać w gabinecie przyrodniczym kolekcję reprezentującą przyrodę całej Europy, uczonego ten zaapelował do monarchów Europy o przesłanie okazów charakterystycznych dla przyrody ich krajów. Na apel, sławnego dzięki swoim publikacjom, Buffona, odpowiedzieli m.in. królowie Danii, Szwecji, Prus, caryca Katarzyna. Stanisław August Poniatowski, był jednym z pierwszych monarchów, którzy przesłali do Paryża kolekcję naukową (por. Wójcik, 1999, p. 43). Zbiór geologiczny, przesłany z Warszawy (przygotowany przez Philippe Carosi i Stanisława Okraszewskiego), nie zawierał w przeciwieństwie do „prezentów” Katarzyny złotych monet i medali, ale był interesującą kolekcją geologiczną, zapewne jedną z najlepiej opracowanych i opisanych pośród zbiorów jakie dotarły do Buffona. Historia tej kolekcji została zresztą opracowana (Daszkiewicz, 1998).

Mało znana kolekcja agatów polskiego króla w zbiorach *Jardin du Roi*. Interesując się postacią Buffona i jego związkami z Polską, autorzy natrafili na ślad jeszcze jednej XVIII w. kolekcji przyrodniczej, związanej z historią Rzeczypospolitej. Anna Ratières opracowała i wydała przed kilkoma laty listy przechowywane we francuskich Archiwach Narodowych, wysłane przez administrację dworu królewskiego do Buffona. Obejmują one okres począwszy od objęcia przez niego funkcji intendenta *Jardin du Roi*, aż do śmierci, czyli lata 1739–1788. Tematyką listów są wyłącznie sprawy administracyjne związane z zarządzaniem ogrodem i przyrodniczą kolekcją króla.

List z datą 26 kwietnia 1769 r. wysłany przez Buffona do administracji królewskiej informuje, że zapoznał się on z kolekcją agatów „Świętej Pamięci Króla Polski”, która została przywieziona do Paryża przez pana Pierret (w dalszej części listu pisanego też Pierrars lub Pierrat). Król zakupił kolekcję i Buffon wyrażając radość ze wzbogacenia zbiorów prosił o wydanie rozkazu przetransportowania jej do *Cabinet du Roi*, jak i informował o wysłaniu zaświadczenia o przyznaniu Panu Pierret pensji wysokości 1200 funtów z Tours (dawna francuska moneta, bita w mieście Tours, przed wprowadzeniem w okresie rewolucji franka, najbardziej rozpowszechniony we Francji królewski pieniądz).

Informacja zawarta w liście to wszystkie dane na temat tej kolekcji. Nie wynika z niej nawet, który z polskich królów był właścicielem owego zbioru. Data listu wyklucza Stanisława Augusta Poniatowskiego, który przecież w 1769 r. żył nadal i nie mogło w związku z tym być mowy o nim jako o „świętej pamięci”. Mało prawdopodobnym jest, żeby kolekcja należała do zmarłego we Francji prawie sto lat wcześniej Jana Kazimierza. Zbiory przyrodnicze Saskich Augustów należały do najbogatszych i najbardziej interesujących w Europie. Jednakże nic nie wiadomo o

jakiegokolwiek sprzedaży dreźnieńskiej kolekcji agatów. Wszystko wydaje się wskazywać, że zbiór ten był własnością Stanisława Leszczyńskiego, zmarłego w 1766 r., a zatem zaledwie trzy lata przed datą listu dotyczącego „kolekcji króla Polski”. Wcześniej do Paryża trafiły m.in. zwierzęta z menażerii Leszczyńskiego w Luneville przetransportowane do królewskiego ogrodu zoologicznego w Wersalu (Loisel, 1912). Z listu można wywnioskować, że kolekcja ta była wystarczająco bogata, aby administracja królewska zdecydowała się wynagrodzić w zamian za nią Pana Pierreta dożywotnią pensją 1200 funtów z Tours.

Poszukiwania, przeprowadzone przez autorów w Archiwach Narodowych oraz w archiwach *Jardin des Plantes*, doprowadziły jedynie do ustalenia, że sprawa „kolekcji króla Polski” pojawia się w jeszcze jednym z zachowanych dokumentów. W liście z 28 listopada 1792 r. (Archiwa Narodowe seria AJ 15/500), gdy w rewolucyjnym zamęcie likwidowano królewskie instytucje naukowe, de Normandie urzędnik odpowiedzialny za likwidację zwraca się do „obywatela” z prośbą o informacje na temat kolekcji „minerałów i agatów” przekazanych przez Pana Pierret, dla której 25 kwietnia 1769 r. przyznano mu pensję. Likwidator chciał znać wartość kolekcji i motywy jakimi kierowano się przyznając ową pensję. W archiwach nie zachowała się niestety odpowiedź jakiej udzielił Lacépède.

Buffon opisał kolekcję królewskiego gabinetu przyrodniczego i opis ten zamieścił w *Histoire Naturelle*. W części poświęconej agatom, jeśli chodzi o Polskę, zawarte są jedynie cytaty z prac J.E. Guettarda, o agatach znajdujących w okolicach Pińczowa, jak i Nieświeża na Litwie oraz o ozdobach z agatu: tabakierkach, rękojeściach lasek i szabli, filizankach, spodkach, pięknie szlifowanych w manufakturach Radziwiłła. Guettard opisuje także wyprodukowany w tejsze manufakturze komplet do kawy, którego taca jest wystarczająco duża „aby pomieścić sześć filizanek ze spodkami, czajnik z kawą i herbatą”, a wykonana została z jednej bryły agatu, dorzucając, że komplet ten był prezentowany przez księcia Radziwiłła polskiemu królowi. W *Histoire Naturelle* brak jednak jakiegokolwiek informacji na temat kolekcji agatów polskiego króla, która trafiła do Paryża.

Autorzy zwrócili się z zapytaniem o kolekcję agatów do konserwatorów kolekcji mineralogicznej Narodowego Muzeum Historii Naturalnej (MNHN) w Paryżu. Pomimo poszukiwań przeprowadzonych przez konserwatorów kolekcji mineralogicznej, nie udało się odnaleźć jakiegokolwiek śladu poszukiwanej kolekcji. Jak nas poinformował konserwator, okazy te prawdopodobnie nadal znajdują się w muzealnych zbiorach. Pierwsza duża inwentaryzacja zbiorów mineralogicznych Narodowego Muzeum Historii Naturalnej została przeprowadzona dopiero w latach dwudziestych XIX w. Jeśli chodzi o starsze zbiory to ich pochodzenie jest udokumentowane jedynie w przypadku pojedynczych okazów, jak np. wspaniałe dwubarwne szafir o unikalnym szlifie, pochodzący prawdopodobnie z Indii, jeden z klejnotów francuskiej korony, należący do Marii Leszczyńskiej.

W świetle przeprowadzonych poszukiwań należy uznać, iż o ile nie zostaną odnalezione jakieś nowe, nieznanne dotychczas dokumenty, historia i los „kolekcji agatów polskiego króla” pozostaną jeszcze jedną nierozwiązaną tajemnicą jakich kryją wiele dzieje XVIII-wiecznych zbiorów przyrodniczych.

Epoki Natury Buffona i ich polskie tłumaczenie Stanisława Staszica

Piątego sierpnia 1773 r. na posiedzeniu Akademii Nauk w Dijon, Buffon przeczytał pierwsze fragmenty swojego nowego dzieła *Epoques de la Nature*; pięć lat później *Epoki Natury* zostały ukończone i opublikowane w 1778 roku. Napisane już po ogromnym sukcesie jaki odniosła w XVIII-wiecznej Europie *Histoire Naturelle*, *Epoki Natury* były w zamierzeniu ambitnym projektem mającym przedstawić „prawdziwą historię przyrody” i podsumować wszystko to co Buffon napisał wcześniej. Ogłoszone w V tomie *Supplément à l’Histoire naturelle* zostały przedstawione jako uzupełnienie *Teorii Ziemi* i wprowadzenie do historii minerałów. Dzieło to nie jest jedynie rezultatem kompilacji wcześniej dostępnych informacji i próbą wytłumaczenia pochodzenia oraz historii naszej planety. W założonej w 1768 r. w Monbard kuźni (ryc. 2), Buffon przeprowadził wiele doświadczeń. Pomiary szybkości stygnięcia żelaznych kul miały umożliwić określenie wieku Ziemi. Choć dzisiaj podobne doświadczenia mogą się wydawać dziwne, to należy zauważyć, że prawdopodobnie po raz pierwszy została podjęta próba oparcia teorii pochodzenia Ziemi o rezultaty laboratoryjnych doświadczeń naukowych, czyli o kryteria naukowe. Buffon zdawał sobie oczywiście sprawę, że Ziemia nie jest żelazną kulą, dlatego podobne doświadczenia przeprowadzał z kulami sporządzonymi z różnych materiałów, a otrzymane rezultaty zestawiał z obserwacjami sedymentacji ilów, prowadzonymi w terenie, albowiem jak twierdził, aby „opisać to co się dzieło trzeba brać pod uwagę to co się dzieje”.

Wydanie w 1778 r. *Epok Natury* zbiegło się w czasie z pierwszym przyjazdem do Francji na studia Stanisława Staszica, który tak pisał (Daszkiewicz & Tarkowski, 2005):

Zwiedziwszy uniwersytety w Lipsku i Getyndze, zatrzymałem się lat dwa w Paryżu przy Kolegium Francuskim i szczególnie oddałem się naukom fizyki i historii naturalnej. Pierwszej słuchałem pod Brissonem, drugiej pod sławnym Daubentonem. Przez tego zabrałem znajomość z nieśmiertelnej pamięci Buffonem. Wydał on był natenczas świeżo Epoki natury. Przy częstej z nim o tym dziele rozmowie, powzięłem myśl wytłumaczenia Epok natury na ojczysty język.

Następnie zwiedzanie gór Alp i Apeninu, powracając przez Włochy do kraju, przekonywało mnie, iż teoria epok jest dwojgłówna, ale z naturą niezgodna. To spostrzeżenie zwracało coraz więcej moją uwagę na rozpoznanie ziemiordztwa Karpatów. Zaczęłem w tym zamiarze zbierać wszystkie uwagi geologiczne, tak we własnym kraju, jako też przy powtórnych zwiedzeniach Włoch, Alp, Apeninu, Wezuwiusza i Etny. Na koniec przez kilka lat zwiedzanie naszych ojczystych Karpatów przyprowadziło mnie do wydania dzieła: O ziemiordztwie Karpatów i ziemi dawnej Sarmacji.

Należy zaznaczyć znaczący, niedoceniany w literaturze wpływ Buffona na Staszica po jego przyjeździe do Paryża w 1779 r. Według Leśniewskiego (1926, p. 79–89) był on: „ogromny, a co ważniejsza i trwały (p. 79), ...Staszic, od chwili zawarcia znajomości z Buffonem, już prawie że wcale się z nim, tj. jego dziełami nie rozstawał (p. 80).

Interesującym jest to, że Staszic choć uznał, że teoria Buffona jest niezgodna z rzeczywistością zdecydował się nie tylko na przetłumaczenie *Epok Natury* na język polski w 1786 r., ale i na przygotowanie aż dwóch kolejnych wydań, które ukazały się w 1803 i w 1816 r. (Wójcik, 1999). We wstępie do polskiego wydania Staszic pisze o ogromnej wartości pedagogicznej *Epok Natury* jako o

książce, która zmusza do myślenia, jak i o książkach bez wartości, chętniej czytanych w Rzeczypospolitej niż dzieła wartościowe. Z najwyższym uznaniem pisze o ogromnym talencie Buffona, który bawiąc potrafił przekazywać wiedzę i uczyć. Właśnie dlatego przetłumaczenie na polski Buffona uznawał Staszic za tak ważne w dobie realizacji programu naukowo-oświatowego zdefiniowanego przez Komisję Edukacji Narodowej.

Pomimo bardzo licznych badań dotyczących życia i pracy Buffona jak i bibliografii prac o Staszicu obejmującej kilkaset pozycji, bardzo niewiele wiadomo na temat okoliczności przygotowania tego polskiego wydania *Epok natury*. Niewiele wiemy na temat związków Buffona z Polską. Nieznane są losy okazów kolekcji geologicznej подарowanej przez Stanisława Augusta Poniatowskiego Buffonowi, wspomnianej powyżej, jak i innych okazów pochodzących z Rzeczypospolitej, a wykorzystanych przez francuskiego przyrodnika.

Epoki natury nie doczekały się współczesnego polskiego wydania w całości. Nieznanymi pozostają okoliczności ich powstania, jak i rola jaką odegrały one w rozwoju polskich nauk przyrodniczych. Zważywszy na znikomą znajomość języka francuskiego wśród przyrodników i historyków nauk przyrodniczych, pozostają dzisiaj dziełem trudno dostępnym w oryginale dla polskich naukowców i studentów.

Warto zauważyć jeszcze jedną specyfikę polskiej historii. Otóż we Francji zarówno *Histoire Naturelle* jak i *Epoki Natury* były bardzo atakowane przez kościół, zwłaszcza rozważania na temat wieku Ziemi, niezgodne z biblijną wizją początków planet czy wreszcie uwagi o wymarłych gatunkach. W obronę francuskiego uczonego musiał angażować się dwór królewski. Owe tak potępiane we Francji przez kościół dzieło zostało na polski przetłumaczone przez Stanisława Staszica, uczonego księdza, który wcielał w życie zasady polityki naukowej i edukacyjnej, opracowanej w znacznej części przez innego księdza, Hugona Kołłątaja.

W ostatnich latach przeprowadzono we Francji szeroko zakrojone badania, które pozwoliły na nową interpretację spuścizny Buffona (Hoquet, 2005) jak i pierwszą kompletną analizę ikonografii towarzyszącej publikacjom dzieł tego wybitnego przyrodnika (Hoquet, 2006). *Epoki natury* stanowią nadal ważny temat badawczy dla europejskich i amerykańskich historyków nauki. Na tym tle związki Buffona z Polską są praktycznie nieznane, a zatem niedoceniane, między innymi z powodu tego iż rzadkie artykuły na ten temat były opublikowane głównie w języku polskim. Również obecność polskich uczonych u zarania narodzin nowoczesnych nauk przyrodniczych jest niedostrzegana przez zachodnioeuropejskich i amerykańskich specjalistów. W stosunkowo licznych publikacjach dotyczących wpływu Buffona na rozwój nauki w różnych krajach brak jest informacji dotyczących naszego kraju.

Pomimo przeprowadzonych w ostatnich latach badań nad związanym z Buffonem J. E. Guettardem i jego rękopiśmienną spuścizną (Tarkowski, 2004) niewiele wiadomo na temat współpracy tych uczonych. Zważywszy na znaczenie prac Guettarda dla rozwoju wiedzy przyrodniczej o Polsce i jej rozpowszechnienia na zachodzie Europy podobna luka w wiedzy historycznej jest wręcz zadziwiająca. Przeprowadzone ostatnio poszukiwania śladów pobytu Staszica we Francji, które doprowadziły do odkrycia istotnych dla historii nauki dokumentów (Daszkiewicz & Tarkowski 2005), pozwalają na wyznaczenie nowych perspektyw badawczych łączących się zarówno ze Staszicem jak i Buffonem.

Należy podkreślić, że nowoczesne badania wpływu Buffona na nauki przyrodnicze są prowadzone m.in. we Francji, Wielkiej Brytanii, USA, Włoszech. *Epoki natury* i inne prace Buffona doczekały się nowych komentowanych wydań w języku francuskim i angielskim (Lyon, 1976; Roger, 1988; Gohau, 1988) oraz analizy ich recepcji i krytycznego opracowania w różnych krajach (Lyon & Sloan, 1981; Wood, 1987; Roger, 1982, 1989, 1995; Rat, 1989; Llana, 2000; Bednarczyk, 2001). Kolejne rocznice związane z Buffonem wzbudzają zainteresowanie przyrodników i historyków z wielu europejskich krajów i z USA (Beaune i in., 1992). Wszyscy cytowani autorzy podkreślają przełomowe dla historii nauki znaczenie *Epok Natury*, jak i rolę jaką odegrało ich tłumaczenie dla rozwoju nauk przyrodniczych w poszczególnych krajach. Na tle tych badań należy podkreślić brak podobnych opracowań w Polsce oraz dotyczących wpływu Buffona na rozwój nauk przyrodniczych w naszym kraju. Warto zaznaczyć, że życie i prace Buffona były związane z Rzeczypospolitą i jej uczonymi (Rookmaker, 1985; Daszkiewicz, 1998), a zwłaszcza Stanisławem Staszicem (Wójcik, 1999; Daszkiewicz & Tarkowski, 2005).

Podsumowanie

Kolejne rocznice związane z George-Louisem Leclerc Buffonem są okazją do wielu ważnych wydarzeń naukowych: konferencji, seminariów, opracowań monograficznych, rozpoczęcia nowych programów badawczych, wznowień oryginalnych wydań tekstów historycznych wraz z nowoczesnym komentarzem. Przygotowania do 300-lecia urodzin tego wybitnego francuskiego przyrodnika, rozpoczęły się już nie tylko we Francji ale i w wielu innych krajach europejskich m.in. we Włoszech, Niemczech, Wielkiej Brytanii i Hiszpanii. We Francji przygotowywany jest specjalny portal internetowy na którym znajdują się również informacje o imprezach organizowanych w innych krajach. Jak dotychczas brak jest jakiegokolwiek informacji na temat przygotowywania obchodów w Polsce lub udziale polskich instytucji naukowych w międzynarodowych imprezach związanych z tą rocznicą.

Obecność polskich uczonych u zarania narodzin nowoczesnych nauk przyrodniczych jest niedostrzegana przez zachodnioeuropejskich i amerykańskich specjalistów. W stosunkowo licznych publikacjach dotyczących wpływu Buffona na rozwój nauki w różnych krajach brak jest informacji dotyczących Polski. Zorganizowanie obchodów rocznicy Buffona w polskich instytucjach naukowych jak i przypomnienie związków tego uczonego z Polską niewątpliwie wpłynęłyby na zmianę tej niekorzystnej sytuacji. Wskazane byłoby przeprowadzenie badań okoliczności powstania polskiego tłumaczenia *Epok Natury* Buffona dokonanego przez Stanisława Staszica, jego kontekstu historycznego jak również przedstawienie tego jednego z najważniejszych dla historii nauk przyrodniczych dzieł w świetle współczesnej wiedzy historycznej, geologicznej i biologicznej. Wydanie polskiego tłumaczenia *Epok Natury* wraz z aktualnym komentarzem przygotowanym przez specjalistów z różnych dziedzin byłoby niewątpliwie szczególnie ważną propozycją włączenia się polskich instytucji naukowych do obchodów 300-lecia urodzin Buffona.

Literatura

BEAUNE J.-C., GAYON J., MAYR E. & CANGUILHEM G. 1992 — Buffon 88. Actes du Colloque international pour le bicentenaire de la mort de Buffon: (Paris, Montbard, Dijon, 14–22 juin 1988) — réunis

par Jean-Claud, sous la direction de Jean Gayon ; préface d'Ernst Mayr ; postface de Georges Canguilhem. Ed. Paris Vrin., pp. 771.

BEDNARCYK A. 2001 — Pierwsze organizmy w dziejach Ziemi. Komentarz biologiczny do „Epok natury” G. L. Buffona. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 46, 3, p. 31–54.

BUFFON G.-L.L., 1778 — Les époques de la nature. Paris.

BUFFON G.-L.L., 1749–1767 — Histoire Naturelle, Générale et Particulière. Paris., 15 vol. Paris — de L'Imprimerie Royale.

DASZKIEWICZ P. 1998 — Dokumenty dotyczące daru Stanisława Augusta Poniatowskiego dla Paryskiego gabinetu przyrodniczego. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 43, 3–4, p.111–117.

DASZKIEWICZ P. & TARKOWSKI R. 2005 — Poszukiwania śladów Stanisława Staszica we Francji. *Prz. Geol.*, 11: 1021–1025.

GOHAU G. 1998 — Les époques de la nature de Buffon. Paris — Editions rationalistes, pp. 301.

GUETTARD J.-É., 1764a — Mémoire sur la nature du terrain de la Pologne et des minéraux qu'il renferme. Première partie. *Mémoires de l'Académie Royale des Sciences*, 64: 234–257.

GUETTARD J.-É. 1764b — Mémoire sur la nature du terrain de la Pologne et des minéraux qu'il renferme. Seconde partie. *Mémoires de l'Académie Royale des Sciences*, 64: 293–336.

HOQUET T. 2005 — Buffon: histoire naturelle et philosophie. Paris, Honore Champion.

HOQUET T. 2006 (w druku) — Buffon illustre les gravures de l'Histoire naturelle (1749–1765). Editions du Museum national d'histoire naturelle, collection Archives. Volum sur l'illustration dans l'Histoire naturelle de Buffon.

KLECZKOWSKI A.S. 2004 — Staszica źródła inspiracji — paryskie i literaturowe. *Zeszyty staszicowskie*, 4: 249–273.

LEŚNIEWSKI C. 1926 — Stanisław Staszic — jego życie i ideologia w dobie Polski Niepodległej (1755–1795). Warszawa., ss. 253.

LLANA J. 2000 — Natural history and the Encyclopedie. *Journal of the History of Biology*, 33: 1–25.

LYON J. 1976 — The "initial discourse" to Buffon's Histoire naturelle: the first complete English translation. *Journal of the History of Biology* 9: 133–181.

LYON J. & SLOAN P.R. 1981 — From natural history to the history of nature: readings from Buffon and his critics. University of Notre Dame Press, London, pp. 406.

OLEJNICZAK J. (red.) 2005 — Stanisław Staszic. Autobiografia. Autobiography. Testament. Muzeum Staszica, Piła.

RAT P. 1988 — "Les époques de la nature" et la Bourgogne. [In:] *Bicentenaire de Buffon 1788–1988*. France.

ROGER J. 1982 — Histoire naturelle et biologie chez Buffon. [In:] *Lazzaro Spallanzani e la biologia del Settecento...*, a cura di G. Montalenti e P. Rossi", p. 353–362.

ROGER J. 1988 — Les Epoques de la nature — Buffon; édition critique [par] Jacques Roger. *Mémoires du Muséum national d'histoire naturelle — Série C. Sciences de la Terre*, t. 10, p. 343.

ROGER J. 1989 — Buffon un philosophe au jardin du roi. Paris — Fayard, pp. 645.

ROGER J. 1995 — La Place de Buffon dans l'histoire des sciences de la Terre. *Mémoires de la Société Géologique de France*, 168.

ROOKMAAKER L.C. 1985 — The zoological notes by Johan Reinhold and GeorgeForster in Buffon's Histoire naturelle 1782. *Archives of Natural History*, 12: 203–212.

RZĄCZYŃSKI G. 1721 — *Historia naturalis curiosa regni Poloniae*. Sandomiriae, pp. 456.

STASZIC S. 1786 — *Epoki natury przez Pana Bufona wydane w języku francuskim, przez X. Staszica wytłumaczone na język polski, z dodaniem myśli i niektórych uwag. Za pozwoleniem zwierzchności*. Druk. Michał Gröł, str. LII i 321.

STASZIC S. 1803 — *Epoki natury przez Pana Buffon wydane w języku francuskim — przez X. Staszica wytłumaczone na język polski z dodaniem myśli i niektórych uwag. Druga edycja pomnożona nowymi uwagami nad ziemią polską*. Druk. J. Maja. Kraków, str. LIV i 344.

STASZIC S. 1815 — *O ziemiorodztwie Karpatów i innych gór i równin Polski*. Warszawa. 1815, s. 390.

STASZIC S. 1816 — *Epoki natury przez Pana Buffona wydane w języku francuskim — przez X. Staszica wytłumaczone na język polski z dodaniem myśli i niektórych uwag, tłumaczone z francuskiego przez Stanisława Staszica w r. 1784, przedrukowane w Krakowie roku 1803, a teraz na nowo w r. 1816*. Warszawa, w Drukarni Rządowej, str. XXXVI i 130.

TARKOWSKI R. 2004 — New data on J.-É. Guettard's journey to Poland in the years 1760–1762. *C. R. Geoscience*, 336: 1227–1232.

WÓJCIK Z. 1999 — Stanisław Staszic — organizator nauki i gospodarki. Kraków. Stowarzyszenie Wychowanków Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica w Krakowie. Kraków.

WOOD P.B. 1987 — Buffon's reception in Scotland: the Aberdeen connection. *Ann. Science*, 44: 169–190.

Praca wpłynęła do redakcji 07.06.2006 r.

Akceptowano do druku 17.12.2006 r.